

Korencsi Attila

„PRO STABILITATE REGNI NOSTRI” A pénzügyi stabilitás és integritás szolgálatában

Történelmi példák és tanulságok

„PRO STABILITATE REGNI NOSTRI” In the Service of Financial Stability and Integrity

Examples and Lessons Learned from History

Összefoglalás

A cikk feltárja a pénzügyi stabilitás és integritás történelmi gyökereit Magyarországon. Különös hangsúlyt helyez a pizetumjog bemutatására, amely a magyar pénzkibocsátás történetében fontos integritáskontroll-eszköznek tekinthető. Ráirányítja a figyelmet középkori pénzügyi igazgatás főbb jellemzőire, valamint a hazai pénzügytörténetben tetten érhető innovációkra. A mának szóló tanulságokat von le, hogy milyen megközelítésmódot kell alkalmazni, miként lehet megküzdeni a jelen évtized megatrendjei okozta kihívásokkal. Minden válság lehetőségeket hordoz. Ez innovatív gondolkodásmódot, együttműködésre alapozott, értékorientált modell követését vetíti előre.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E42, E52, E60, H03

Kulcsszavak: jegybank, monetáris politika, gazdaságpolitika, jogi kultúra, közpénzügyek

Summary

This article explores the historical roots of the financial stability and integrity in Hungary. It lays special emphasis on the presentation of pizetum-right, which can be considered as one the first integrity control tool in the history of the issue of legal tender in Hungary. It draws attention to the main characteristics of medieval financial administration, as well as to the

DR. KORENCZI ATTILA, főosztályvezető, Magyar Nemzeti Bank (korencsia@mnbb.hu).

innovations that can be discovered in the domestic history of finance. It also learns lessons for today, what kind of approaches should be applied, and how can we meet challenges caused by the megatrends of this decade. Every crisis holds opportunities. This requires innovative minds, and following a model based on values and cooperation.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E42, E52, E60, H03

Keywords: central bank, monetary policy, economic policy, legal cultures, public finances

SZUVERÉN ÁLLAM SZILÁRD ALAPOKON

„*Pro stabilitate regni nostri*”, vagyis országunk stabilitásáért való imádságot rendelte Szent István király a Szent Márton tiszteletére emelt monostor szerzeteseinek egyik feladatául, amelyet a pannonthalmi bencések azóta is hűségesen, nap mint nap teljesítenek. „*István úr, a kiváló király*” – ahogy az 1001-ben kelt pannonthalmi kiváltságlevél fogalmaz – miután a trónra lépését akadályozni próbáló belső és külső ellenségeit legyőzte, Esztergomban Domonkos érsek megkoronázta, megkezdte a magyar állam jogi, igazgatási és gazdasági alapjainak lerakását. Nem feledkezett meg az evilági dolgokon túli dimenzióba is kapcsolni királyságát, mert, ahogy oklevele folytatódik: „*Szent Márton monostorát még szülőatyánk kezdte és mi fejeztük be Isten segítségével lelkiünk üdvéért és királyságunk megszilárdításáért. Ugyanezen monostor testvéreinek szent imái miatt [...] Anasztáz apát úr tanácsaitól és állandó segítségétől felbátorítva lettiünk ugyanis győztesek.*” (CAH 1997).

A „győzelem”, vagyis a fenntartható eredmény eléréséhez nem elegendő – ahogy napjainkban is nevezzük – a rezilienciát, sokkűrést és ellenállóképességet csak anyagi fundamentumokra helyezni, szükséges az akár egyéni, akár intézményi stabilitás teljességéhez tartozó lelki, erkölcsi, értékrendi, kulturális vonatkozásokra is alapozni.

A történetiség vizsgálata ugyancsak nélkülözhetetlen tényező. Egy vállalat megítélésénél is fontos szempont a múltbeli teljesítménye, ha már van ilyen, illetve a jövőbeni sikeres működés feltételeinek vizsgálata, hogy melyek azok a sarokkövek, vezetői elköteleződések, amelyek megalapozott reményt adnak arra, hogy a működés sikeres lesz. Milyen az a megküzdési stratégia, amely biztosíthatja a nehézségeken való sikeres túljutás képességét?

Magyarország Alaptörvényének Nemzeti Hitvallása annak felidézésével kezdődik, hogy „*Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette*”. Szent István király döntése egy bátor, a korábbi gyakorlathoz képest innovatív, jövőbemutató, sikerességet megalapozó tett volt. Ennek azonban előzményei is voltak.

Az európai együttműködés gyökerei

1050 évvel ezelőtt, 973 húsvétján, Quedlinburgban, I. (Nagy) Ottó német-római császár hívására összegyűltek az akkori Európa uralkodói, hogy – mintegy a Római Birodalmat helyreállítva - megállapodjanak egy békében együttműködő, gyarapodó Európa kialakításában. A po-

gányságból kereszténnyé térő népekhez hithirdetőket küldtek, a kontinens középső területei – hazánkat is beleértve – integráns részévé lettek Európának. Géza fejedelem tizenkét követet küldött a találkozóra, akik egy reményteljes európai jövő kibontakozásának híret hozták országukba.

Amikor ma az Európai Unió a jövőképét keresi, méltán meríthetne inspirációt az 1050 évvel ezelőtti eseményekből, ahol a konfliktusok meghaladása, az egyes államok szuverenitásának elismerése mellett együttműködési szándék, jövőkép, szilárd értékrendi alapok mentén köteleződtek el Európa akkori vezetői. Megalapozója volt mindez annak, az ezredfordulón kibontakozó új európai lendületnek, amiről Merseburgi Thietmar püspök krónikájában úgy számol be, hogy „ragyogó hajnal virradt a világra” (Kristó, 1999).

A quedlinburgi megállapodást követően kezdődtek meg azok a belső átalakulások hazánkban is, amelyek az akkori időknek megfelelő modern európai állam működési kereteit előkészítették. Géza fejedelem új székhelyet választ, Esztergomot, ahol a Duna összekötő kapocs kelet és nyugat között, utak nyílnak észak és dél felé is, megindul a kereskedelem, az áruforgalom, megjelennek a nyugati pénzek, de eszmék és kultúra ugyanúgy áramlik, új szint adva a meglévőkhöz, megtermékenyítve a magunkkal hozott kultúránkat. A középkor folyamán az ország középeként (medium regni) is meghatározott régió, az Esztergom, Székesfehérvár, Buda, Visegrád – mint királyi helyek – által határolt terület a magyar államiság és kultúra meghatározó helye, valójában itt született meg Magyarország.

Középkori uralkodóink nagyon gyakorlatiasak, rugalmasak és innovatívak tudtak lenni – ami a fenntartható stabilitás egyik fontos eleme! –, amikor városokat, központokat hoztak létre, és idővel a hangsúlyokat egyik helyről a másikra helyezték, az ország térszerkezetét változtatták, kihasználva az adott hely földrajzi adottságait.

Továbbá előkészítették a Géza fejedelem idejében elindított változások személy szerint Vajkot is arra, hogy ténylegesen Istvánná formálódjék. A keresztiségben védőszentjéül - apjához, Géza fejedelemhez hasonlóan - a passauai egyházmegye patronusát, a protomártír Szent István diakónust kapta, ifjúságában személyiségének, hitének fejlődésére meghatározó hatást gyakorolt Szent Adalbert prágai püspök, a későbbi vértanú szent, akinek tiszteletére István Esztergomban majd főszékesegyházat is épített, felesége bajorországi Gizella, aki Szent II. Henrik német-római császár testvére. Családi, lelki, politikai, gazdasági kapcsolatok egyre szorosabban fűzik az alakuló magyar államot a nyugati kereszténység központjaihoz.

Az ezredforduló idején egy szerencsés hatalmi összhang, III. Ottó német-római császár és II. Szilveszter pápa közös törekvése, de úgy is mondhatnánk, víziója határozta meg az európai politikai teret, a római birodalmi múltat újjáteremtve, egy egységesülő Európa létrehozása. A pápa és a császár közös akarata volt, hogy Európa közepén egy új keresztény királyság jöjjön létre, ezért megengedték Istvánnak, hogy királlyá koronáztathassa magát, hogy szuverén és aktív részese, formálója legyen az új európai egységnek.

Ademarus Cabannensis frankok történetét leíró kódexében olvasható, hogy III. Ottó császár „megengedte nagylelkűen [Istvánnak], hogy királysága legyen, engedelmet adva neki arra, hogy mindenhol szent lándzsát hordoztasson, amint a császárnak szokása, és az Úr szegeiből és Szent Móric lándzsájából saját lándzsáján való ereklýeket engedett át neki” (Ademarus IV).

A hagyomány szerint a szent lándzsa utal arra a fegyverre, amellyel a keresztben függő Krisztus oldalát megnyitotta a római katona, valamint azokat a szegeket is tartalmazta, amellyel Krisztust a kereszthez szegezték, továbbá az ókeresztény vértanú katona, Szent Móric lándzsájának is tartották, tehát mindenképpen különleges ereklyének, majd uralkodói jelvénynek számított. A német-római császár uralkodói jelvényét a frank szárnyaslándzsából alakították ki, pengéjébe illesztették Krisztus keresztjének szögeit.

Ez a szárnyas (vagy zászlós) lándzsa jelenik meg Szent István király által a koronázásra 1001-ben veretett első pénzérmén is, amely a „Lancea Regis”, a király lándzsája feliratot tartalmazza, valamint az 1031-ben elkészült miseruha, a későbbi koronázási palást királyábrázolásán is a szárnyaslándzsát láthatjuk.

A pénzkibocsátás mint a szuverenitás egyik eleme

A koronázással, a királlyá avatás szertartásával, amely magában foglalta a szent olajjal való felkenést és a lándzsa átadását is, vált jogilag is szuverén uralkodóvá István király, aki Esztergomban megkezdte a magyar állam intézményrendszerének kialakítását, ideértve azt a témánk szempontjából meghatározó tevékenységet is, hogy megkezdte a pénzkibocsátást. A pénzkibocsátás szorosan hozzákapcsolódott a szuverén uralkodói léthez. Nem az volt a meghatározó szempont, hogy az ország gazdasági fejlettsége megkívánta-e a saját pénz kibocsátását, hiszen kezdetleges áru- és pénzgazdálkodás mellett akár használhatták volna más országok pénzét is, de egy szuverén királyt megillető jogokhoz az is hozzátartozott, hogy saját pénzt bocsáthat ki. Így szinte fel sem merült, hogy István ne éljen ezzel a jogával, nem kívánt lemondani erről, az önállóságát is kifejező aktusról. A magyar történelem folyamán később is látunk arra példát, hogy a széttagoltság, a főúri hatalmi központok (az úgynevezett feudális „kiskirályok”) idején, nevezetesen Csák Máté kapcsán az a feltételezés is elterjedt, hogy a főúr azzal is bizonyítani akarta önállóságát, hogy királyi jogot bitorolva saját pénzt veretett, de ez nem nyert bizonyítást (Hóman, 1915),

Szimbolikus jelentőségű, hogy Szent István király a pénzkibocsátást gyakorlatilag a koronázással egyidőben megkezdte, hiszen az első, általa kibocsátott pénznek a már említett LANCEA REGIS (a király lándzsája) feliratú érme tekinthető. A szuverenitáshoz kapcsolódó pénzkibocsátási jog fontosságát az is jelzi, hogy az érmekepen nem a király ábrázolása, hanem a lándzsa szerepel, amelyet egy felhőből kinyúló kéz (manus Dei) tart, ezzel az Istentől eredő hatalmat, s a királyi hatalmi jelvényt helyezi a középpontba. Az érme másik oldalán karoling mintát felhasználó stilizált templom látható, valamint a REGIA CIVITAS (királyi város) körirat (Gedai, 1986).

A nyugat-európai mintákat felhasználó magyar pénzverés már kezdettől fogva magyar sajátosságokat is hordozott. Az esztergomi pénzverő ötvös nem egyszerűen lemásolta a nyugati mintát, hanem a honfoglalás-kori magyar leletanyagban is tetten érhető motívumokat, egyedi stílust alkalmazott. Így vált a magyar pénz a nyugat-európai használó számára is egyszerre közös elemeket hordozónak és egyedinek, megkülönböztethetőnek. Így vált már akkor is az európai sokszínűségből egység.

De ez az a kor, amikor a mintául szolgáló nyugati pénzrendszer stabilitása már meginog, a frank, bajor pénzekbe vetett bizalom gyengül, mert az ottani pénz minősége gyengébbé válik, míg ezzel egyidejűleg az új, nagyon jó minőségű magyar pénz szinte egész Európában elterjedt, keresett fizetőeszközzé válik. A pénzügyi rendszer stabilitása már abban a korban is nagy mértékben függött a politikai stabilitástól, az országot irányító tényezők, intézmények stabilitásától. Szent István idejében ment végbe az államszervezéssel törvényszerűen együtt járó folyamat, a „társadalom államiasítása”, vagyis a lazábban szerveződő, nagyobb szabadságot, autonómiát élvező vezető réteg és a szabadok csoportjai egy korábbihoz képest központosítottabb, szorosabb államigazgatási rendbe kellet, hogy betagoledjanak, a királyi hatalom szinte mindent átfogó, meghatározó tényezővé vált. Természetesen a „szabadságok” nem tűntek el, nem beszélhetünk ellensúlyok nélküli hatalmi berendezkedésről. A királyi tanács szerepe, a főpapok, főurak által közvetített szempontok, a törvényes rend, az igazgatási szervezetrendszer hatáskörei a klasszikus római jogi alapokat idézik, amikor az írott jog, az isteni és az erkölcsi parancsok (lásd: ius, fas, mos) komplex szabályrendszerként biztosították a jó kormányzást. Mert Horatius is megállapította, hogy „leges sine moribus vanae”, vagyis a törvények erkölcs nélkül hiábavalóak.

Jó példáját adja ennek az István király fiához, Imre herceghez intézett intelmeiből kiolvasható erkölcsi és államszervezeti rend, amelyet Magyarország Alaptörvényében hivatkozott magyar történeti alkotmány vívmányai első elemének, valamint az állami stabilitás egyik pillérének is tekinthetünk. *„Amüt Isten kegyelme bőséggel adott az élet előnyére és méltóságára, tudniillik királyságokat, konzulságokat, hercegségeket, ispánságokat, főpapságokat s más méltóságokat, részben isteni parancsok és rendletek, részben világiak, valamint a nemesek meg az élemedett korúak tanácsai és javaslatai kormányozzák, védik, osztják fel és egyesítik. [...] A tanács állít királyokat, dönt el királyi sorsokat, védelmezi a hazát, csendesíti a csatát, győzelmeket ő arat, kerget támadó hadat, behívja a barátokat, városokat ő rakat, és ő ront le ellenséges várakat. Minthogy pedig a tanácsnak ekkora haszna van, ostoba, pöffeszkedő és középszerű emberekből összeállítani, én úgy vélem, mit sem ér; hanem a tekintélyesebbek és a jobbak, a bölcsőbbek és a legmegbecsültebb vének ajkán formálódjék és csiszolódjék. [...] hogy minden cselekedetedet a bölcsesség mértékével mérhesd!”* (Intelmek).

A Szent István korában kiépült központosított államszervezet idővel meggyengült, s a 12. és 13. század fordulójára már igen jellemző minden tekintetben a decentralizáció, növekednek a nemesi birtokok, ezzel párhuzamosan több jogot követelnek, gyengül a királyi hatalom, apadnak erőforrásai, az egyházat sérelmek érik jogaik csorbulása miatt, megindul egy, az istváni korról ellenkező folyamat, az „állam társadalmiasítása”, vagyis a király mellett újabb és több erő- és hatalmi központ jelenik meg.

Ezek a változások a pénzkibocsátás kapcsán is nyomon követhetők. Szent István Esztergomban kezdi meg a pénzverést, itt létesül az első pénzügyigazgatási szervezet, az esztergomi pénzverő kamara is. Az akkori pénzforgalmi igények kielégítésére ez elegendőnek is tűnt. Majd csak II. András király idejében indul meg a pénzverés decentralizációja (Hóman, 1916).

Esztergom Kovácsinak nevezett városrésze volt a királyi kovácsok és pénzverők települése (villa monetariorum). A település területén végzett régészeti kutatások azt bizonyítják, hogy a 10. századtól kezdve folyamatosan fontos fémműves központ működött itt. A pénzverők királyi tisztviselők voltak, akik a pénzverő kamaraispánok fennhatósága alá tartoztak. Az esztergomi kamaraispánok legtöbbje esztergomi polgár is volt. Maga a pénzverés feltételezhetően a királyi várban történt.

Az esztergomi latinok (francia, olasz eredetű népesség) lakta településrész középkori kettős pecsétjében tornyos fallal védett városkép látható, Esztergom királyi városának 13. századi ábrázolása, a város kiemelkedő palotájával, amely a pénzverő kamara házával azonosítható.

Jelentős városfejlesztő tényező volt Esztergom Árpád-kori árumegállító joga, melynek révén minden külföldi árut először ide kellett hozni, s csak megvámolásuk után vihették tovább vagy az ország egyéb piacaira. Esztergom pénzügyigazgatásban betöltött kiemelt helyzetére utal, hogy Kálmán király 1100 körüli dekrétuma szerint Magyarország összes királyi adójövedelmét szintén ide kellett beszolgáltatni, arra a helyre, ahol évente az új pénzt is verték.

IV. Béla király a tatár pusztítás után a királyi székhelyet Budára helyezte, és 1256-ban az esztergomi királyi palotát véglegesen az érseknek adományozta. 1255-ben pedig már megindult a pénzverés az új budai pénzverdében. Igaz ugyan, hogy még hosszú ideig az esztergomi pénzverők jártak át Budára, s az esztergomi pénzverde nem szűnt meg azonnal, de fokozatosan vesztett jelentőségéből, és a 14. századra a „Buda-esztergomi pénzverő kamara” elnevezésben élt tovább. Meglévő kiváltságaival, intézményeivel, jelentős polgárságával és építményeivel Esztergom továbbra is az ország legjelentősebb városai közé tartozott, és mint érseki székváros, ahol nagyszámú egyházi intézmény koncentrálódott, a középkori Magyarország kulturális és művészeti életének egyik legfontosabb központja maradt.

AZ ESZTERGOMI ÉRSEK PIZETUMJOGA

A pénz előállítás, kibocsátása, forgalomból történő bevonása, cserélése, mint említettük, az egyik meghatározó királyi felségjogok közé tartozott. De általában a jog kötelezettséggel jár együtt. Így van ez a gazdasági és pénzügyi rendszert illetően is, amelynek stabilitása kötelezettségek teljesítése útján érhető el. Már Szent István király korában láttuk, hogy a nyugati országokban gyakorlattá vált pénzrontás milyen negatívan érintette az adott ország által kibocsátott fizetőeszközzel szembeni bizalmat, ezért is lett közkedvelt a határokon túl is a jó minőségű magyar pénz. A pénzrontásból eredő rövid távú haszon oltárán azután magyar királyaink többsége is feláldozta a hosszú távú stabilitás reményét. Ezért is kellett időszakonként komoly pénzügyi, államháztartási reformot végrehajtani. A római jogból ismert „jó gazda gondosságával” kell az uralkodónak – a kor viszonyaihoz igazodva - kialakítania a monetáris politikáját, vagyis befolyásolni a pénz- és hitel keresletet és kínálatot, valamint felelősen gazdálkodnia az ország vagyonával. A pénzügyigazgatás akkori szervei, a királyi kamara, a pénzverő kamara kötelezései közé tartozott a gazdálkodási fegyelem, a pénz értékének, minőségének biztosítása. A pénzverési jogból származó kamarai haszon, az uralkodót megillető jövedelem egyrészt olyan mértékek között tartandó, amely nem veszélyezteti a társadalmi és gazdasági stabilitást, másrészt a királyi jövedelem felhasználása során is figyelembe kellett venni a hosszú távú célok elérését, az ország kiegyensúlyozott, rendezett állapota fenntartásának kötelezettségét.

A 11-12. században a központosított királyi hatalom még odafigyelést, garanciát tudott biztosítani arra, hogy a kamarai tisztviselők kellő gonddal őrkdjenek a pénzverés felett, ami nem okozott nagy nehézséget, mert eleinte csak egyetlen pénzverde működött, az esztergomi. A 13. századtól kezdve Esztergomon kívül is létesítenek pénzverőkamarákat, így létrejön a

csanádi, majd a szerémi, utóbb a budai és zágrábi pénzverőkamara, még később a bányavidékeken is újabbak létesülnek. Eleinte tehát nem a nemesfém-lelőhely közelsége határozta meg a kamarák helyét, hanem az adott város jelentősége, politikai, gazdasági súlya. A pénzverőkamarák megszaporodásával, valamint a pénzverés királyt illető jogának koncesszióba adásával azonban megnőtt az igény arra, hogy a központi felügyelet alól kikerülő tevékenységek ellenőrzését, a visszaélések megelőzését is biztosítsák, ez új jogintézmény, integritáskontroll bevezetését igényelte.

Az államalapítástól kezdve, ahogy az egyházi szervezet is kiépült, az egyházat tized illetve meg a jövedelmekből, a királyi jövedelmekből is, ez utóbbi az esztergomi érsek bevétele volt. A bányászat és a pénzverés királyt illető jövedelméből tehát az esztergomi érsek már Szent Istvántól kezdve tizedjövedelmet kapott (Knausz I:156) Ez pusztán jogosultság volt, nem kapcsolódott hozzá az érsek részéről még semmilyen kötelezettség a pénzverés felügyeletét illetően. Nem azért volt tehát Esztergomban az első pénzverde, mert az érsek felügyelte a pénzverést, hanem mert a királyi székhelyen a király tisztviselői gondoskodtak a pénzverés megfelelő feltételeiről.

Integritás-alapú pénzügyigazgatás

Amikor az esztergomi érsek pénzverés feletti ellenőrző szerepe (a pizetumjog) kialakul, akkor már decentralizált a pénzverés, és bérlők végzik a munkát, tehát a királyi tisztviselők mellett egy további garanciális elem (az érsek megbízottja) is őrködik az eljárás tisztességessége felett. A bérlők megfizették a királynak a koncesszióért járó összeget, a pénzverés haszna viszont az övék volt. A díj beszédésén túl a király és az érsek egyaránt érdekelt volt abban, hogy a bérlők úgy végezzék a pénzverést, hogy a mohó haszonszerzési vágy ne vezessen hamisításokhoz, pénzrontáshoz, a nemesfém-tartalom, a lapkaméret csökkentéséhez, ne önkényesen határozzák meg a verendő pénz mennyiségét.

Kollányi Ferenc esztergomi kanonok a pizetumjogról írt munkájában még úgy vélte, hogy „*e jogot Szent István király adományozta az esztergomi érseknek, kötelességévé téve, hogy az érsek mint legfőbb erkölcsi tekintély ellenőrizze a pénzverést*” (Kollányi, 1889). A jog eredeztetésének időbeliségével vitatkoznunk kell, de azzal az állítással, hogy a pénzverés integritását biztosító kontrollfeladatokat látott el az érsek megbízottja (a pizetarius), mindenképpen egyet kell értenünk, annál is inkább, mert ez mutatja meg leginkább a pizetumjog lényegét. A pénzügyi rendszer stabilitásának középpontjában akkor a megfelelő minőségű pénz állt, ezért gondoskodni kellett a pénz előállítása körüli visszaélések megelőzéséről. Ahogy már utaltunk is rá, kezdetben még a központi királyi pénzügyigazgatás emberei, majd a decentralizált és magánvállalkozásoknak bérbeadott pénzverés idején ezt ki kellett egészíteni a védelmet biztosító további szereplővel, ez volt az esztergomi érsek, aki megbízottjai (pizetariusai) útján látta el a feladatot.

Az érseket megillető tizedjog (amelyhez kötelezettség nem járult) mellett az érsek a pénzverés ellenőrzésében betöltött integritáskontroll feladatáért már ellenszolgáltatást is kapott, ami a nemesfém minden márkája után 1/48-ad rész (2,08%), azaz 1 pizetum volt A díjazás mértékéből ered a pizetumjog elnevezés is. A díjazás mértéke (2,08%) eltér a tizedjövedelemétől (10%), így a két jogintézmény különbözősége ebből is látható.

A jog és a kötelesség kettősségének kérdése időszakonként viták tárgya is volt az érsek és a kamarai tisztviselők között. A pénzverő helyek szaporodásával az érseki megbízott általi ellenőrzés sokszor csak névleges volt, ennek ellenére az érsek a jogra hivatkozva követelte a bevételt, míg a kamara azzal érvelt, hogy csak a feladat tényleges elvégzése esetén jár az ellenszolgáltatás, hiszen az ellenőrzésben résztvevő másik szereplő, a tárnokmester is kapott díjazást a kontrollfeladata elvégzéséért (Baernkopf–Luczenbacher, 1839). Másrészt kétségtelen az is, hogy idővel keveredett, tisztázatlanná vált a tizedjövedelmekből és a pizetum jövedelmekből eredő bevételek jellege, bonyolította a helyzet megítélését a tizedjövedelem későbbi megváltásából származó jövedelem is (Kahler, 1986). Nagyon tanulságos ezt a kérdést azonban abból a szempontból is megvizsgálni, hogy ahol a felek szándéka az ellenőrzési funkciók tényleges gyakorlására terjedt ki, ott az integritást biztosító eljárások soha nem lehetnek „szépségtapaszkok”, formálisan kipipálandó, beszámolókból jól mutató pusztá hivatkozások, hanem valós tartalommal rendelkező, ténylegesen végrehajtott eljárásoknak kell lenniük.

Hóman Bálint közelítette meg a kérdést a funkció ellátásának eredménye felől, kiemelve az érsek azon jogát és kötelességét, hogy megbízottjával a „*verőszerszámokat, vésett bélyegeket ... őrizte és csak a pénzverés idején adta át a kamarák ispánjának, a munka teljesítése végett...*” (Hóman 1916: 469-470). Ebből is látjuk, hogy nem formalitásról van szó, hanem fontos garanciális ellenőrző szerepről, nehogy a verőtövekkel és szerszámokkal jogosulatlan tevékenység történjék.

Az esztergomi érsek pizetumjogát először IV. Béla király 1256. december 16-án kelt oklevele említi, hogy „*olyan királyi kamarákban, ahol denárokat vernek, minden feldolgozott márka után egy nehezék finom ezüstöt fizessenek neki, és hogy a pénzverésnél felhasznált verőszerszámok egyedül csak az általa e célra kiküldött embere őrizete alatt tartandók*” (Knausz I: 436-438.). A jogot és kötelességet az érsek valószínűleg már a megerősítő oklevél kiállítása előtt is gyakorolta, ez a 13. század negyvenes éveire tehető.

A kettős ellenőrző szerep kialakítására vonatkozó igényt megalapozó folyamatok már II. András király uralkodása idején megindultak az államkincstár katasztrofális helyzete, pénzszűke miatt bevezetett intézkedések miatt. A királyi kincstárnak azonnali nagy mennyiségű bevételre volt szüksége, így a pénzt évente többször újították, bevonták és újra verték, minőségét rontották. A kamarabérleti rendszert jelentősen kiterjesztették, a tőkeerős bérlőktől rögtön bevételhez jutottak, míg a pénzverdékben a bérlők visszaéléseivel (profitmaximalizálási törekvéseivel) érdemben nem tudtak foglalkozni. A kamaraispánok, akik korábban, mint királyi tisztviselők voltak hivatottak ellenőrizni a pénzverést, maguk a bérlők voltak, így gyakorlatilag semmilyen kontrollmechanizmus nem biztosította a közérdek védelmét. A verőtövek bérlők általi birtoklása a pénzkibocsátási mennyiség ellenőrizhetetlenségét is eredményezte, számos olyan hamisítvány (akár gyengébb minőségű fémből előállítva) eredeti verőtövekkel készült (Kahler, 1977-78:57-65). A költségvetés látszólagos, rövid távú reparációja hosszú távon továbbra is válságot, gazdasági instabilitást eredményezett az országban.

IV. Béla király a tatárjárás pusztításait követően egy még gyengébb gazdasági lábakon álló ország újjáépítésével kellett, hogy megbirkózzon. A pénzverést újra központosítani már nem lehetett, a királyi kincstár sem tudta nélkülözni a tőkeerős magánvállalkozások bevonását, így ezen adottságok mellett sürgető igény lett a pénzkibocsátás körüli jogosultságok és ellenőrző eljárások megszilárdítása. Válság idején tehát egyrészt bátor és innovatív lépéseket kell tenni,

másrészt gondoskodni kell a közérdek védelméről, ellenőrző mechanizmusok alkalmazásáról. Fokozatosan épül fel a pizetumjog tartalma, vagyis az esztergomi érsek megbízottjainak feladatköre, először a pénzverés körüli eljárásokban, majd később már a pénzbevéltásban is ellenőrző tevékenységeket látnak el.

Egy jól működő autonóm rendszer segíti a pénzügyi reformokat

Az I. (Anjou) Károly király trónra kerülése előtti évtizedekben bár zűrzavar, politikai és gazdasági instabilitás volt az országban, a pénzverés, pénzváltás körül nem tapasztalunk komoly visszaéléseket, ami a kettős ellenőrzési rendszer hatékony működését igazolja. Egy jól kitalált és működtetett ellenőrzési rendszer az adott uralmi viszonyok állapotától függetlenül, autonóm módon is tudott működni, amihez a folyamatban részes felek elkötelezett, integritásalapú feladatellátására volt szükség.

A pizetumjog tartalma majd igazán csak az Anjou uralkodók idején teljedett ki. I. (Anjou) Károly király pénzreformja a pénzügyi rendszer stabilitása érdekében végrehajtott további jelentős lépés volt. Bevezette az aranypénzt, megszűnt az évenkénti pénzüjtás (vagy inkább pénzrontás), 12 pénzverő kamara élén kamarabérloők álltak, évente megújítandó kamarabérleti szerződéssel.

I. Károly király az akkori székhelyén, Temesváron, 1323. január 6-án kelt oklevelében a pénzverés megújításának céljairól így rendelkezett: „...országunk egykori jólétének helyreállítására és a közérdek javára, maradandó értékű és egész országunkban mindenütt forgó új, jó pénzt veressünk”. Az oklevél abból a szempontból is fontos okmány, hogy a közjó szolgálatára, a pénzügyi rendszer stabilitásának biztosítására - amelyek ma is érvényes alkotmányos követelményeknek tekintendők - rendel el intézkedéseket.

I. Károly király kiterjesztette a pizetumjoghoz kapcsolódó feladatokat is. A kibővült feladatkörbe, a pénzverőtövek és szerszámok őrzésén túl beletartozott a hamisítások megakadályozása, a pénzverés körüli rendészeti feladatok ellátása (ideértve a pénzhamisítók elleni nyomozásban és üldözésben való részvételt is), a pénzveréshez használt nemesfémek minőségének rendszeres ellenőrzése, a nemesfémek őrzése, pénzverésre történő kiadása, a bírságok beszedése, a pénzváltás ellenőrzése. A pénzügyigazgatási ellenőrző feladatokat legalább „négy szem elv” betartásával, bizottsági rendszerben látták el. Voltak három és öt tagú bizottságok is, az utóbbiban a pizetáriuson, a tárnokmesteren és a kamaraispánon kívül más tisztségviselők is részt vettek.

A pizetumjoghoz kapcsolódó jogosultságok, feladatok kiemelt szerepet játszottak a pénzreform egészének sikerességében. Az alapjaiban újragondolt pénzügyi rendszer sikerét az biztosította, hogy az újító tervek határozott vezetői (királyi) elköteleződéssel párosulva, jól felkészült szakértői gárda közreműködésével, a kreativitásnak teret engedő és a fegyelmezett rendezettséget egyaránt biztosító eljárások összetett rendszerében valósultak meg. A reformok azonban nem korlátozódtak a pénzügyi igazgatásra, hanem a társadalom és gazdaság szinte valamennyi területét érintették, de a szervező elvek hasonlóak voltak. Így törvényszerűen adódott, hogy az ország egyik legprosperálóbb időszakában a pizetumjog mint integritáskontroll is a virágkorát élte. Ha csak gyenge, formálisnak tekintett látszátfunkció lett volna, nem sikerült volna stabilizálni a pénzügyi rendszert.

Ugyancsak ez a stabil szabályozási és ellenőrzési keretrendszer biztosította a királyi akarat transzmisszióját is, ezen eljárásokon keresztül sikerült a társadalom és a gazdaság megcélzott területein az új politika által meghatározott eredményeket elérni.

I. Károly király gondoskodott a pizetáriusi feladatok gondosan és részletesen szerkesztett dekrétumokba, kamarabérleti szerződésekbe foglalásáról. Az 1342. február 2-án kelt, a körmöci kamarára vonatkozó szerződés tartalmazza legteljesebben azokat a feladatokat, eljárásokat, amelyeket az esztergomi érseknek a megbízottjai útján el kellett látnia (CIH:151-163).

A pizetumjoghoz kapcsolódó kötelezettségek teljesítésének fegyelme már Zsigmond király uralkodása idejétől kezdve gyengül, a jogintézmény fokozatosan veszített jelentőségéből, az érsek is csak, mint bevételi forrásnak, privilégiumnak tekintette, amihez feladatok nem járulnak. De az is kétségtelen, hogy 15. század végétől az ország politikai helyzete is alapjaiban megváltozik, a pénzügyi rendszer is fokozatosan átalakul, már új elgondolásokra, új garanciális eljárásokra lenne szükség, amelyeket majd a modern polgári Magyarország keretei között lesz alkalom megvalósítani. A pizetumjogot egy hosszú vegetálási időszak után csak az 1892-es aranykorona-rendszer bevezetésekor szüntették meg.

A pizetumjog ugyanakkor nagyszerűen példázza azt a történeti hagyományt, hogy a pénzverés feletti felügyeletbe a király egy tőle független erkölcsi tekintélyt vont be; amelyben a pénzkibocsátással kapcsolatos későbbi jegybanki feladat és autonómia egyik aspektusának korai előzményét azonosíthatjuk (Korencsi, 2020:161-173).

ALKOTMÁNYOS KONTROLL ÉS ÉRTÉKORIENTÁLÓ SZEREP

Az esztergomi érseknek – a pizetumjoghoz kapcsolódó, az előzőekben tárgyalt kötelezettségeken túl – az is feladata volt, hogy alkotmányos keretek között tartsa a királyi hatalmat, figyelmeztesse, vagy akár kiközösítéssel is sújtsa az uralkodót, ha eltért az alkotmányos jogi vagy az erkölcsi normáktól.

Már a II. András király időszakát jellemző felelőtlen gazdálkodás, pénzrontás ellen az érsek emelt szót, sőt az akkoriban nagyon komoly következményekkel járó interdiktum (kiközösítés) szankcióval is élt, hogy kikényszerítse a helyes magatartást. A hatalommal való visszaélés tipikus eseteiben, az országglakosok nyomorgatása, a pénzügyi stabilitás szándékos aláásása (lásd pénzrontás), az ország hosszú távú és fenntartható működésének veszélyeztetése esetén az esztergomi érseknek kötelessége volt fellépni, figyelmeztetni, szankcionálni. A bibliai parancs szerint „művelésre és őrzésre” az emberek gondjaira bízott világ javaival való felelőtlen gazdálkodás bizony akkoriban is erkölcsi bűnnek számított. Természetesen az esztergomi érsek ezen jogosítványa akkoriban nem csak erkölcsi, vallási tekintélyéből fakadt, hanem közjogi státuszából is.

Esztergom történelmi és közjogi hagyományainak tovább élése

A II. András király által 1222-ben kiadott Aranybulla a nemesi rendi ellenállási jognak, az alkotmányosságnak jelentős biztosítéka volt, amelynek átiratában már az esztergomi érsek feladata is megfogalmazást nyert, hogy szükség esetén a király figyelmét is felhívja a keresztény tanítás megtartására, arra, hogy a nemzet élén őrkdjön a közösen vallott értékrend fölött (Hegedűs, 2023).

Az esztergomi érsek alkotmányos rend őrzésében betöltött történelmi szerepe miatt sem véletlen, hogy a rendszerváltozás után úgy döntöttek, Esztergom legyen az alkotmánybíróság székhelye. Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 3. §-a rendelkezett erről. A törvény indokolása szerint az Alkotmánybíróság székhelye a történelmi és közjogi hagyományainkra tekintettel került Esztergomba. A történelmi és közjogi hagyományok mellett az Alkotmánybíróság függetlenségét is erősítette az, hogy fizikailag is elkülönült az egyéb hatalmi ágak budapesti székhelyeitől, és ez az intézkedés természetesen oldotta az ország Budapest-központúságát is. A jogi értelemben vett székhely és a működés tényleges központja (székház) már a kezdetektől nem volt összhangban. Komoly nehézséget jelentett az Alkotmánybíróság esztergomi elhelyezése, a tényleges működés Budapesten történt. A székhely és a székház így elvált egymástól. Szimbolikus aktusok azonban történtek Esztergomban, az Alkotmánybíróság első nyilvános ülését itt tartotta. A székhely és a székház kettőssége sokáig fennmaradt, míg az Országgyűlés 2011-ben pusztán gyakorlati okokból úgy döntött, hogy a székházhoz igazítja székhelyét is, így az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény Budapestre helyezte az Alkotmánybíróság székhelyét. Ez a gyakorlati döntés azonban nem érintette azt, hogy Esztergomnak ne lenne (vagy a két törvény között megszűnt volna) olyan történelmi és közjogi hagyománya, ami ne tenné bármikor lehetővé azt, hogy kiemelt állami intézmények székhelyként működjen.

Az Alkotmánybíróság székhelye körüli gyakorlati kudarc után újabb jogalkotói próbálkozás történt Esztergom történelmi és közjogi hagyományainak intézményi székhely formájában történő elismerésére. A közigazgatási bíróságokról szóló 2018. évi CXXX. törvény 2. §-a a Közigazgatási Felsőbíróság székhelyül Esztergomot jelölte meg. Az indoklás természetesen itt sem tért el attól, hogy kiemelje, történelmi hagyományai okán Esztergom méltó székhelye lesz a Közigazgatási Felsőbíróságnak. A kezdeményezés azonban nem volt hosszú életű, mert a közigazgatási bíróságokról szóló törvény hatálybalépésének elhalasztásáról szóló 2019. évi LXI. törvény az önálló közigazgatási bírósági szervezet felállítási folyamatát elhalasztotta, hogy ez ne hátráltassa az Európai Uniói intézményei részéről Magyarországot ért jogállamisági kritikákkal kapcsolatos viták megnyugtató lezárását.

Mind az Alkotmánybíróság, mind a Közigazgatási Felsőbíróság esztergomi székhelyét megalapozó törvényi rendelkezések időálló és a gyakorlati szempontokon messze túlmutató jelleggel rögzítik Esztergom kiemelt történelmi és közjogi hagyományait. Ez az értékorientáló szerep elvitathatatlan öröksége és küldetése is a városnak.

Az értékorientáló szerepet mai közjogi intézményrendszerünk számos szereplője betölti, gondolhatunk akár az e téren meghatározó Alkotmánybíróságra, de a pénzügyi rendszer stabilitása és integritása területén a Magyar Nemzeti Bankra is. Mai intézményeink számára is inspirálóak a történelmi példák, így joggal vetődik fel az a kérdés, hogy miként becsüljük meg történelmi örökségünket, tudjuk-e a mai viszonyaink között haszonnal alkalmazni a történelmi tapasztalatokat, a múlt máig is élő gyümölcsseit? Országunk, kultúránk épületének köveit sok évszázadon keresztül rakták, amelynek erős fundamentumai vannak.

„FLUCTUAT NEC MERGITUR”

A mának szóló tanulságok

„Fluctuat nec mergitur”, vagyis hánykolódik, de nem süllyed el a viharos vizeken a megfelelően felkészített és jól irányított hajó. A külső tényezőkkel szemben magunknak kell megtennünk mindent - mindenkinek a maga hatókörén belül -, hogy világos célételezés és stratégiák mentén hajózzunk előre, de egyben a külső tényezőkre is formálónan hassunk, hogy megváltoztathassuk a negatív folyamatokat. Tekintélyes történelmi múlt áll mögöttünk, aminek az értékeire, tapasztalataira ma is építhetünk, ez önmagában bizalmat erősítő, stabilizáló tényező, s reménységgel tölthet el bennünket, hogy amint a múltban, úgy a jelenben és a jövőben is sikerrel álljuk a viharokat, mert „hajózni kell!”

A magyar államiság korai évszázadaiból felidézett történelmi példák is azt bizonyítják, hogy a siker biztosítékai a nemzetközi szövetségek teremtette békés politikai háttér, erős legitimitáció, a szuverenitás alappilléreinek megőrzése, határozott vezetői elköteleződés, egyszerre értékhangonnyozott és innovatív működés, kontrollok alkalmazása, a különböző feladatot ellátó intézmények együttműködése, bátor, dinamikus vezetői réteg megléte.

A magyar államnak szinte a megalapításától kezdve külső és belső tényezők okozta válságok sorát kellett átélnie, minden kornak megvannak az életet befolyásoló megatrendjei, mint a háborúk, járványok, infláció, demográfiai krízisek, akkor is voltak, ma is vannak, ehhez ma még a környezetszennyezés, éghajlatváltozás, hatalmi pólusok átrendeződése is hozzájárul, ezek mind akadályát képezhetik a növekedésnek, a versenyképességnek, a politikai, gazdasági stabilitás elérésének. Az új feltételekhez mindig alkalmazkodni kellett, beindítani a növekedést mind a mennyiségi, mind minőségi tényezők szempontjából, de lehetőleg egyszerre a kettőt. Tartós eredményt az hozott, amikor tudás, innováció együttműködés és integritás együtt jellemezték a válságkezelést.

A stabilitást és az intenzív növekedést a megújuláson alapuló etikus működési modellek garantálják. A modern vállalatirányítási elvek gyökerei a vezetéstudomány ősi tapasztalatain alapulnak, az új menedzsment elvekben sokszor évezredes értékek öltenek új formát. A készségek és képességek fejlesztése mellett ma is nélkülözhetetlen a klasszikus tudás, a múlt ismerete. Konzervatívnak és kreatívnak egyszerre kell lenni. Megőrizni és élővé tenni, ami örök érték, egyúttal kreációra, valami új és jó létrehozására hajlandónak és képesnek lenni.

A versenyképességet növelő tényezők között tartjuk számon, többek között, a pénzügyi egyensúly meglétét, a kiszámíthatóságot, átláthatóságot, a szolgáltatások minőségét, a dinamikus alkalmazkodóképességet, a felkészült szakemberek meglétét. Ezek a tényezők mind jellemezték a tanulmányunk második részében bemutatott, az Anjou királyok alatt virágkorát élő pizetumjoghoz kapcsolódó pénzügyi ellenőrző rendszert. Ezért tudott politikai zűrzavarok idején is prudens módon működni, mert ezek a tényezők mind jellemezték a pénzügyi rendszer, amely már akkor is – éppen a független tekintélyként bekapcsolódott érseki megbízott által is garantáltan – bizonyos autonómiát élvezett. Ami még figyelemreméltó jellemző volt, hogy akkor volt sikeres a pénzügyigazgatás, ha jól felkészült, tehetséges, innovatív, vízióval rendelkező szakemberek irányították, amelyre kiváló példa

I. Károly király idején bevezetett pénzügyi reform. Ezért ragaszkodtak Anjou királyaink a hazai felsőoktatás mielőbbi kiépítéséhez, mert már akkor is belátták, hogy tudás nélkül nincs tartós sikere a reformoknak. A tudás innovációt szül, az innováció megújítja a tudást, újabb területeket tesz megismerhetővé, ami újabb innovációk irányába vezet. Minél szélesebb körű az országban a tudás, annál sikeresebb az ország.

A tudás és innováció együttműködések kialakítása nélkül zárvánnyá alakulhat, az együttműködések hálózata biztosítja azt a vérkeringést, amellyel egy innovatív kezdeményezés tovagyrúró hatását, más területeket is megtermékenyítő jellegét ki tudja fejteni. A középkori pénzkibocsátási példánkon is látjuk, hogy a király mint a központi kormányzat feje, az állami pénzügyigazgatási adminisztráció, a független erkölcsi tekintélyként bekapcsolódó érsek és a tőkeerős magánvállalkozó együtt alkottak olyan rendszert, amelyben mindegyik szereplőnek megvolt a maga feladata, együttműködve, de kontrollokat is alkalmazva működteték egy állami funkciót.

Napjainkban szintén joggal kell körültekintően eljárni a pénzkibocsátással kapcsolatos technológiai újításokkal, digitális megoldásokkal kapcsolatban. A tőkeerős magánvállalkozások e területen is megjelentek, s természetes, hogy az innovatív megoldások utat törnek maguknak. De ez az állami szereplők közreműködését sem nélkülözheti, mert kell szabályozás, gondosan kell bánni a szuverenitást biztosító hatáskörökkel, kellenek kontrollmechanizmusok, kellenek mindazon tényezők – a történelem igazolta ennek sikerességét – amelyek garantálják, hogy a különböző szereplők egy összehangolt rend szerint szolgálják a pénzügyi rendszer egészének stabilitását és integritását.

A környezeti kihívásokkal való megküzdés szintén a mai generációnak és a jövő generációknak is az egyik legfontosabb feladata. Az éghajlatváltozás negatív folyamatainak megállítására, az energiahatékonyság növelésére, új, megújuló energiaforrások hasznosítására, a környezeti fenntarthatóság biztosítására a kiemelt célok közé tartozik, ezért is vált ma már szinte meghatározó értékelési szemponttá a környezeti, társadalmi és vállalatiirányítási szempontokat egyaránt figyelembe vevő módszertan. Ez egy komplex szempontrendszer, amelyben kellő figyelmet kell szentelni a társadalmi hatások és az irányítási rendszerek kérdéskörére is. A környezeti fenntarthatóság ugyanis nem érhető el etikai szempontból is megalapozott, az ember szolgálatát középpontba állító, az emberi méltóság feltétlen tiszteletén alapuló, a közjót szolgáló, a társadalmi érintettek széles körével párbeszédet folytató, együttműködő attitűd és elkötelezettség nélkül.

Generációk sora hagyta maga után a maga jeleit, sikereit és kudarcait egyaránt, küzdelmeit egy sikeres ország formálásában. Ezek mind tanulságot szolgálnak számunkra. Történelmünk során létrehoztunk olyan városokat, intézményeket, megoldásokat, amelyek időállóságot tükröznek, emlékeztetnek minket gyökereinkre, értékeinkre. Lehetővé teszik, hogy büszkén mondhassuk, erős kősziklára építkeztünk. Napjaink közjogi rendszerében új intézmények töltik be a szabályozó, ellenőrző, értékrendet formáló szerepet. Megalapozottan reméljük, hogy ezeket a jeleket a mi felelősségi körünkbe tartozó fejlődés is egyre világosabbá és meggyőzőbbé teszi.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baernkopf, Luczenbacher (1839): *Pragmatica Deductio Pisetis*.
- CAH (1997): *Árpád-kori oklevelek 1001-1196*. Főszerkesztő: Györffy György. (Chartae antiquissimae Hungariae). Budapest, pp. 103-105. Fordítás: Érszegi Géza
- CIH (1899): *Magyar Törvénytár – Corpus Iuris Hungarici* (szerk.: Márkus Dezső). Budapest
- Csink Lóránd – Schanda Balázs – Varga Zs. András (2020, szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Pázmány Press, Budapest
- Gedai István (1986): *A magyar pénzverés kezdete*. Akadémiai Kiadó
- Hegedűs András (2023, szerk.): „Mindörökre érvényes legyen” Az Aranybulla a függőpecsét másolatával. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, 2023.
- Hóman Bálint (1915): *Csák Máté állítólagos pénzverése és egy trieri oklevél*. Turul
- Hóman Bálint (1916): *Magyar pénztörténet*. Budapest
- Horváth István (2001): Az esztergomi királyi és érseki székhely az Árpádok korában. In: *Lux Pannoniae, Esztergom. Az ezeréves kulturális metropolis*. Konferenciakötet, Esztergom
- Intelmek: Szent István király intelmei Imre herceghez, fordította: Kurucz Ágnes; <https://mek.oszk.hu/00200/00249/00249.htm> (letöltés: 2023. június 23.)
- Kahler Frigyes (1977,1978): *A magyarországi középkori pénzhamisítás I. NK LXXVI-LXXVII, 1977-78*.
- Kahler Frigyes (1986): *Das Pizetum-Recht. A pizetum-jog*. In: *A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1986*. Debrecen.
- Knauz Nándor – Dedek Crescenc Lajos (1874): *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I-III*. Strigoniensis, 1874-1924. I.
- Kollányi Ferenc (1889): *Az Esztergomi Érsekség pizetum-joga*. Különlenyomat a Katholikus Szemle III. kötetéből. Athenaeum Könyvnyomdája, Budapest
- Korencsi Attila (2020): A magyar jegybanki tevékenységek értékalapozottsága. *Polgári Szemle*, 16. évf. 1-3. szám, 2020,
- Korencsi Attila (2022): Esztergom mint a magyar monetáris politika történeti forrásvidéke; in: *Új kutatások Esztergom megyei jogú város építészeti értékeiről*, Szerk.: Prokopp Mária, Esztergom Megyei Jogú Város Önkormányzata, pp. 92-98.
- Kristó Gyula (1999,szerk.): *Az államalapítás korának tört forrásai*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15., Szegedi Középkorász Műhely, Szeged
- Luczenbacher János (1839): Az esztergomi érsekség pénzmestere. In: *Tudománytár. Értekezések V*. Buda
- Tóth Csaba (2020): *Bardus, grossus, florenus - Pénzverés az Anjouk Magyarorszáján*. Martin Opitz Kiadó, Budapest
- Tóth Csaba – Kiss József Géza (2017): *Az Árpád-kori magyar pénzek katalógusa I*. Martin Opitz Kiadó, Budapest
- Zolnay László (1965): Pénzverők és ötvösök a románkori Esztergomban. Különlenyomat az *Archaeologiai Értesítő* 92. évfolyam 1965. évi 1. számából. Budapest
- Zolnay László (1983): *A középkori Esztergom*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest